125 jaar Sociale Zekerheid

Gevaarlijk werk

Werkloos

Bouwers

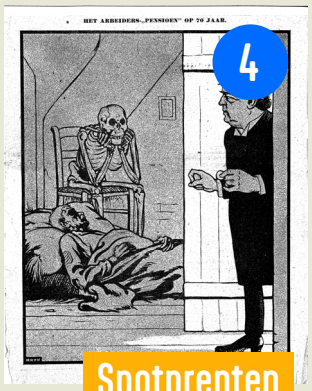

Spotprenten

Demonstraties

Overleg en polderen

Wie heeft recht?

Uitvoering

125 JAAR SOCIALE ZEKERHEID

internationaal instituut voor sociale geschiedenis

Klik op het thema voor uitleg bij de foto's

1.1

Gevaarlijk werk

Aan het begin van de twintigste eeuw gebeurden regelmatig ernstige ongelukken in fabrieken en werkplaatsen. Wie zijn baan verloor, werd afhankelijk van familie, liefdadigheid, onderlinge fondsen of de kerkelijke armenzorg. De Ongevallenwet van 1901 bood werknemers in risicovolle beroepen voor het eerst wettelijke bescherming.

1.2

1.3

1.4

125 JAAR SOCIALE ZEKERHEID

internationaal instituut voor sociale geschiedenis

FOTO-UITLEG VOLGENDE PAGINA

1.1 De Ongevallenwet van 1901 verzekerde arbeiders oorspronkelijk alleen tegen de gevolgen van een ongeval op het werk. Maar industrieel werk kon ook op een andere manier schade aanrichten: door ziekte. Een van die ziekten was miltvuur, dat vooral leerlooiers en anderen die met besmette dierenhuiden werkten trof. De bacterie drong via kleine wondjes de huid binnen, meestal aan handen, hals of gezicht. Rond het oog kon de infectie blijvende schade veroorzaken, zoals bij deze jongeman. In 1928 werd een lijst van beroepsziekten aan de Ongevallenwet toegevoegd. Miltvuur was een van de eerste ziekten die daarbij wettelijk werd erkend.

1.2 De fabriekshal van haardenfabriek Jan Jaarsma, Den Haag, 1913. In veel fabrieken werden machines aangedreven door open riemen en assen. Dat bracht het risico met zich mee dat arbeiders met haar, kleding of ledematen door de riemen gegrepen werden en ernstige verminkingen opliepen.

1.3 & 1.4 Veiligheidsvoorschriften moesten ongelukken voorkomen, maar werknemers bleven kwetsbaar wanneer er toch iets misging. Steeds vaker klonk daarom de roep om betere bescherming tegen de gevolgen van ziekte, ongevallen en armoede. De afgebeelde posters waren bedoeld om werknemers op deze risico's te wijzen.

2.1

Werkloos

Werkloosheid is van alle tijden, maar werd nooit zo zichtbaar als tijdens de crisis van de jaren dertig. Honderdduizenden Nederlanders verloren hun baan. Het besef dat werkloosheid iedereen kon treffen, speelde na de Tweede Wereldoorlog een belangrijke rol bij de uitbouw van de sociale zekerheid.

2.2

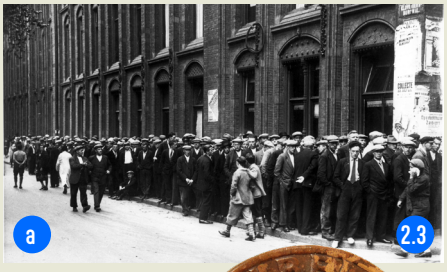
a 2.3

2.4

b

125 JAAR SOCIALE ZEKERHEID

internationaal instituut voor sociale geschiedenis

FOTO-UITLEG VOLGENDE PAGINA

2.1 De werkloosheid in de jaren dertig trof niet alleen fabrieksarbeiders. Door de economische crisis verloren ook ambtenaren, winkelbedienden en andere werknemers hun baan. De man op de foto draagt zichtbaar een bord waarop hij zijn werkloosheid onder de aandacht brengt. Dat hij dit publiekelijk doet, laat zien hoe groot de nood was. Tegelijkertijd maakt het duidelijk dat hij de schaamte voorbij is: werkloosheid was geen persoonlijk falen, maar een probleem dat steeds grotere groepen in de samenleving raakte.

2.2 Werklozen staan in de rij bij een stempellokaal in Amsterdam-Noord om hun kaart te laten afstempelen. Mensen die steun ontvingen, moesten zich vaak twee keer per dag melden. Deze verplichting was bedoeld als controlemiddel. Voor veel werklozen voelde deze controle vernederend.

2.3 In de jaren dertig betaalden Nederlanders belasting voor het bezit van een fiets. Werklozen waren hiervan vrijgesteld, omdat zij hun fiets nodig konden hebben om naar werk te zoeken. Zij kregen een speciaal rijwielplaatje met een herkenbaar gat erin. Op de Kloveniersburgwal in Amsterdam wachten werklozen op een formulier om zo'n gratis plaatje aan te vragen.

2.4 Werkloze jongeren aan de maaltijd tijdens het werkverschaffingsproject "Bosplan", een van de vele werkverschaffingsprojecten die tijdens de economische crisis van de jaren dertig werden opgezet om de hoge werkloosheid te bestrijden. Werklozen moesten verplicht werkzaamheden uitvoeren aan infrastructurele voorzieningen zoals wegen, bossen en kanalen. Daarvoor ontvingen zij een loon dat lager lag dan het normale loon. De jongeren tijdens de schaft zijn niet allemaal gekleed voor zwaar lichamelijk werk. Dat onderstreept dat de crisis niet alleen arbeiders trof, maar ook andere groepen werknemers.

3.1

Bouwers

Sociale zekerheid is niet van de ene op de andere dag ontstaan. In de loop van de tijd werd het stelsel stap voor stap opgebouwd. Hervormers als Syb Talma (1864-1916), Willem Treub (1858-1931), Willem Drees (1886-1988), Ko Suurhoff (1905-1967) en Marga Klompé (1912-1986) zetten daarbij belangrijke stappen.

3.2

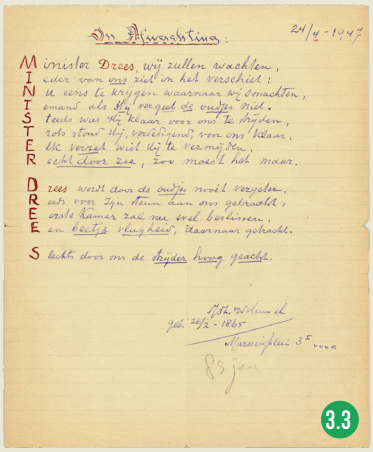

Uw Hoogheid,

24/4-1947

Minister Drees, wij zullen waachten,
eder van ons ziet in het verschiet:
U eens te krijgen waarnaar wij smachten,
emand als Hij vergeet de ouwjes niet.
Leids was Hij steeds voor ons te breden,
rots stond Hij, verdedigend, voor ons klaar.
Uw verzet wist Hij te vermijden,
echt door zee, Zo moest het maar.

MINISTER DREES

Drees wordt door de ouwjes nooit vergeten,
als vrij Zijn stem aan ons gebracht,
eerste Kamer zal nu wel berissen,
en Hoofs vlughei, daarnaar gelracht.

Drees lacht door om de tijden heen gewicht.

Willem de
geb. 24/2-1865
Nassaulaan 3e hoog
85 jaar

3.3

3.4

FOTO-UITLEG VOLGENDE PAGINA

125 JAAR SOCIALE ZEKERHEID

internationaal instituut voor sociale geschiedenis

3.1 Op 2 januari 1957 reikt de Minister van Sociale Zaken Ko Suurhoff de eerste AOW-uitkering persoonlijk uit. Met de invoering van de Algemene Ouderdomswet kreeg iedere Nederlander vanaf 65 jaar recht op een basispensioen. Al tien jaar eerder had minister Willem Drees met de Noodwet Ouderdomsvoorziening een eerste stap gezet, waar de AOW op voortbouwde. De regeling was gebaseerd op het omslagstelsel: werkenden betalen voor de AOW van ouderen, in de verwachting dat een volgende generatie later hetzelfde voor hen zou doen. Suurhoff benadrukte daarom dat de AOW geen geschenk van de minister was, maar van het werkende deel van het Nederlandse volk.

3.2&3.3 Als minister van Sociale Zaken en later minister-president speelde Willem Drees een belangrijke rol bij de opbouw van de naoorlogse sociale zekerheid. Met de Noodwet Ouderdomsvoorziening uit 1947 kregen veel ouderen voor het eerst financiële ondersteuning van de overheid. De waardering hiervoor was groot. Drees ontving duizenden brieven van ouderen die hem bedankten voor een oude dag zonder grote financiële zorgen.

3.4 Marga Klompé was de eerste vrouwelijke minister van Nederland en een van de belangrijkste architecten van de naoorlogse verzorgingsstaat. Met de invoering van de Algemene Bijstandswet in 1963 zette zij een belangrijke stap in de verdere opbouw van de sociale zekerheid. De wet wordt vaak de sluitsteen van het stelsel genoemd. Mensen die geen beroep konden doen op een andere uitkering kregen voortaan recht op ondersteuning tot het bestaansminimum. Daarmee werd hulp bij armoede voor het eerst een wettelijk recht.

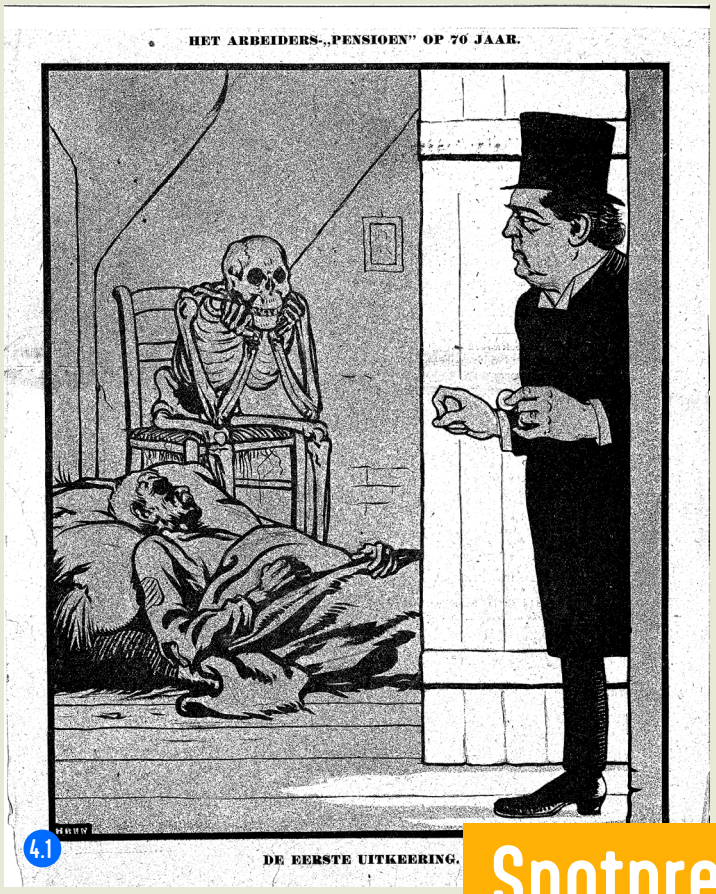

Spotprenten

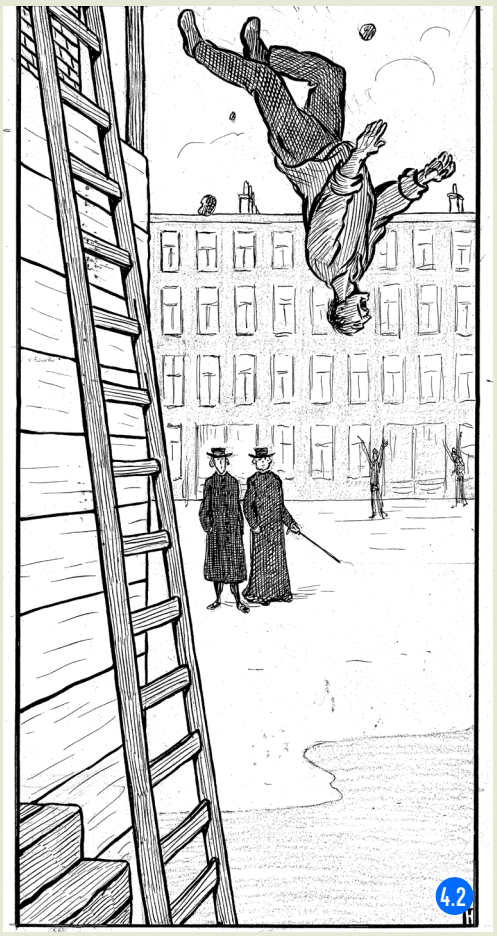

"Kijk, daar gaat weer zoo'n oplichter van den Staat."

Waar sociale zekerheid is, is debat. Het op de hak nemen van politici, werkgevers, ambtenaren en burgers is van alle tijden. Achter de humor schuilen serieuze vragen over solidariteit, verantwoordelijkheid, kosten en misbruik. Veel van de kritiek uit het verleden klinkt ook vandaag nog verrassend actueel.

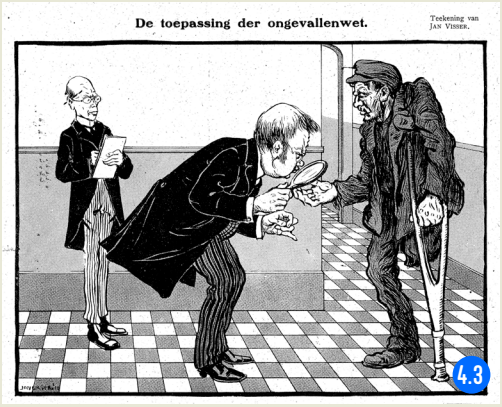

"Wat, nog eelt op je pooten, je kunt dus nog werken? Jansen, schrap hem van de lijst."

125 JAAR SOCIALE ZEKERHEID

internationaal instituut voor sociale geschiedenis

FOTO-UITLEG VOLGENDE PAGINA

4.1 In 1905 presenteert het kabinet van Abraham Kuyper (1837-1920) een wetsvoorstel voor een verplichte ouderdomsverzekering. Werknemers zouden vanaf hun zeventigste levensjaar een bescheiden pensioen ontvangen. In het sociaaldemocratische dagblad Het Volk drijft tekenaar Albert Hahn de spot met de hoge pensioenleeftijd. Veel arbeiders bereikten die leeftijd immers helemaal niet. Uiteindelijk kwam het ontwerp nooit in stemming, omdat het kabinet-Kuyper bij de verkiezingen later dat jaar zijn meerderheid verloor.

4.2 Tekenaar Albert Hahn bekritiseert in 1908 tegenstanders van de Ongevallenwet. Hij keert zich daarmee tegen het idee dat mensen die een uitkering ontvangen profiteurs zouden zijn, wat hij vooral de confessionele partijen aanrekent. De spanning tussen controle en vertrouwen loopt als een rode draad door de geschiedenis van de sociale zekerheid. De overheid controleert om fraude te voorkomen, maar wil burgers ook helpen. Dat levert soms spanning op. Hoe streng moet de overheid zijn? En in hoeverre moet zij uitgaan van de goede trouw van de burger? Na de Bulgarenfraude in 2013 kwam de nadruk bijvoorbeeld sterker op fraudebestrijding te liggen. De latere toeslagenaffaire liet daarentegen zien dat een sterke focus op fraudebestrijding ook zware gevolgen kan hebben voor burgers die ten onrechte als fraudeur worden behandeld.

4.3 De tekenaar Jan Visser laat met deze prent uit 1910 zien hoe moeilijk het kan zijn om vast te stellen wie wel of niet kan werken. Daarmee raakt hij aan een vraagstuk dat nog altijd actueel is. Wie bepaalt wanneer iemand arbeidsongeschikt is? En hoe voorkom je zowel onterechte afwijzingen als misbruik van regelingen?

4.4 Frits Müller beeldt de sociale zekerheid af als een bouwvallig gebouw vol gebreken in het NRC Handelsblad in 1988. Met deze overdrijving gaf Müller commentaar op de discussies van zijn tijd. In de jaren tachtig klonk steeds vaker de vraag of het stelsel niet te ingewikkeld, te duur of aan vernieuwing toe was.

5.1

Demonstraties

De sociale zekerheid kwam niet alleen tot stand in vergaderzalen, maar ook op straat. Onder meer werklozen, arbeidsongeschikten en ouderen kwamen door de jaren heen in actie om hun stem te laten horen.

5.2

5.3

5.4

125 JAAR SOCIALE ZEKERHEID

internationaal instituut voor sociale geschiedenis

FOTO-UITLEG VOLGENDE PAGINA

5.1 Prinsjesdag 1988. Leden van de Werklozen Belangenvereniging melden zichtbaar arbeidsongeschikten aan bij het Arbeidsbureau in Amsterdam. Daarmee protesteren zij tegen plannen van de regering om een internationaal verdrag op te zeggen dat arbeidsongeschikten een minimumuitkering van 60 procent van het laatstverdiende loon garandeerde.

5.2 Een protestvergadering van ouderen in Bellevue in Amsterdam in 1963. Met spandoeken en toespraken vragen ouderen aandacht voor een hogere AOW. De regeling bestond toen pas zes jaar en bood voor het eerst alle ouderen een basispensioen, maar de hoogte ervan bleef onderwerp van discussie.

5.3 Demonstranten protesteren tegen voorgenomen veranderingen in de arbeidsongeschiktheidsregeling in 1977. De WAO was voor veel mensen een belangrijke inkomensvoorziening wanneer zij door ziekte of een beperking niet meer konden werken. Juist omdat de regeling zoveel mensen raakte, leidden plannen voor hervormingen regelmatig tot grote publieke acties. In de jaren hierna werd de WAO toch stapsgewijs aangescherpt en uiteindelijk in 2006 hervormd.

5.4 Vier werkloze jongeren in hongerstaking op het Binnenhof in een beschut hoekje van de Ridderzaal in 1983, uit protest tegen de afschaffing van de WWV-uitkering voor jongeren onder de 23 jaar. Zulke protesten waren kenmerkend voor de jaren tachtig, een periode waarin de overheid probeerde de snel stijgende kosten van de sociale zekerheid terug te dringen.

6.1

Overleg en polderen

Veel besluiten over sociale zekerheid komen niet tot stand in het parlement, maar aan de onderhandelingstafel met werkgevers en vakbonden. Dit wordt ook wel het poldermodel genoemd. Voorstanders prijzen het draagvlak en de stabiliteit, terwijl critici wijzen op trage besluitvorming en vele compromissen.

6.2

6.3

6.4

125 JAAR SOCIALE ZEKERHEID

internationaal instituut voor sociale geschiedenis

FOTO-UITLEG VOLGENDE PAGINA

6.1 Chris van Veen (1922-2009), Wim Kok (1938-2018) en Ruud Lubbers (1939-2018) ten tijde van het ondertekenen van het akkoord van Wassenaar op 24 november 1982. Nederland kampte in die jaren met hoge werkloosheid, oplopende overheidsuitgaven en een verslechterende concurrentiepositie. De vakbonden zegden toe de looneisen te matigen, terwijl werkgevers zich zouden inspannen voor meer werkgelegenheid en arbeidstijdverkorting. Het kabinet beloofde niet verder in te zullen grijpen in de loononderhandelingen. Het Akkoord van Wassenaar was onderdeel van een bredere beleidsomslag in de jaren tachtig: meer nadruk op marktwerking, terughoudendheid van de overheid, loonmatiging en beheersing van collectieve uitgaven.

6.2 Een vergadering van de Sociaal-Economische Raad (SER) op 1 september 1978 tussen de regering, werkgevers- en werknemerspartijen. Na de oorlog vond men dat de overheid zich meer moest gaan bemoeien met sociale zekerheid, economische groei en werkgelegenheid, in overleg met de georganiseerde werkgevers en werknemers. Het resultaat was de oprichting van de SER in 1950. Daarmee kreeg het overleg tussen sociale partners een vaste plaats in de Nederlandse verzorgingsstaat.

6.3 Forumdiscussie tussen FNV-bestuurders en Kamerleden van PvdA, CDA en PPR in 1982.

6.4 FNV-bestuurders Dick Lammertink en Ben van Zweden op 18 januari 1983 in telefonisch overleg nadat de bonden weggeliepen uit overleg met de Raad van Bestuur van Koninklijke Bijenkorf Beheer. Uiteindelijk werd in de toiletten van motel Bunnik een overeenkomst bereikt.

7.1

Wie heeft recht?

De geschiedenis van de sociale zekerheid gaat ook over het trekken en verleggen van grenzen van solidariteit. Wie heeft recht op ondersteuning? En welke groepen vallen buiten bestaande regelingen? De antwoorden op die vragen veranderden voortdurend.

7.2

7.3

7.4

125 JAAR SOCIALE ZEKERHEID

internationaal instituut voor sociale geschiedenis

FOTO-UITLEG VOLGENDE PAGINA

7.1 Een demonstratie van Marokkaanse gastarbeiders bij het GAK in 1979. Net als andere werknemers betaalden zij premies voor de sociale zekerheid en maakten zij aanspraak op sociale rechten. Hun komst riep nieuwe vragen op over de organisatie van sociale zekerheid over landsgrenzen heen, bijvoorbeeld wanneer werknemers naar hun land van herkomst terugkeerden. Nederland sloot daarom verdragen met verschillende landen om uitkeringen en pensioenrechten te regelen.

7.2 Een banier van zeelieden tijdens de 1 mei-optocht van 1914. De Ongevallenwet van 1901 was aanvankelijk bedoeld voor werknemers in de gevaarlijkste industriële bedrijven. De wet was dus niet direct een algemene verzekering voor alle werkenden. Zeelieden vielen buiten deze eerste regeling, net als veel andere beroepsgroepen. Later kregen de zeevaart en zeevisserij zelfs eigen, aparte ongevallenwetten, omdat werken op zee als een bijzonder type arbeid werd gezien, met eigen risico's en vaak een internationale context.

7.3 Een actie uit 1989 van de Vrouwenbond FNV bij bedrijfsvereniging Detam. Sociale zekerheidsregelingen waren lange tijd gebaseerd op het kostwinnersmodel, waardoor vrouwen vaak alleen via hun echtgenoot rechten konden ontlenen aan het stelsel. Hoewel in 1979 de Wet invoering gelijke uitkeringsrechten voor mannen en vrouwen werd ingevoerd, bleek in de praktijk dat niet iedereen automatisch ontving waar zij recht op had. De Vrouwenbond FNV kwam in actie voor vrouwen die recht hadden op een (achterstallige) arbeidsongeschiktheids- of nabestaandenuitkering, maar daar niet altijd actief op werden gewezen of moeite hadden die te verkrijgen. Met het aanbieden van een symbolische cheque vroegen de actievoerders aandacht voor de gelijke behandeling van vrouwen binnen de sociale zekerheid.

7.4 Zelfstandigen maken al eeuwen deel uit van de Nederlandse arbeidsmarkt, maar sociale verzekeringen werden in de twintigste eeuw vooral ontwikkeld voor werknemers in loondienst. Vroege fietskoeriers waren vaak principiële zzp'ers. Omdat zzp'ers geen werknemers zijn, vallen zij niet automatisch onder werknemersverzekeringen zoals de WW of WIA. Sommigen kiezen bewust voor die zelfstandigheid, anderen hebben weinig alternatief. Hun positie roept een actuele vraag op: hoe organiseer je solidariteit in een arbeidsmarkt waarin steeds meer mensen buiten traditionele arbeidsverbanden werken?

Uitvoering

Sociale zekerheid bestaat niet alleen uit wetten en rechten, maar ook uit de mensen en organisaties die deze regelingen uitvoeren. Door de jaren heen maakten kaartenbakken en handgeschreven dossiers plaats voor digitale systemen. Ook kregen professionals steeds meer verantwoordelijkheid voor beoordeling, begeleiding en maatwerk.

125 JAAR SOCIALE ZEKERHEID

internationaal instituut voor sociale geschiedenis

FOTO-UITLEG VOLGENDE PAGINA

8.1 De uitbetaling van de invaliditeitswet in het Amsterdamse hoofdpostkantoor in 1913. Als iemand in loondienst de leeftijd van 70 jaar bereikte, werd dit gelijkgesteld met invaliditeit. Op de eerste uitkeringsdag stonden mensen in lange rijen te wachten om hun uitkering van de Rijksverzekeringsbank te ontvangen.

8.2 Het interieur van de Rijksverzekeringsbank aan de Pieter de Hooghstraat in Amsterdam in 1909, met plaats voor 130 ambtenaren. Aan de linkerzijde is het lopende archief te zien.

8.3 De uitbetaling van de AOW in de jaren zestig ging vaak nog in contanten, net zoals overigens het loon lang contant in een papieren loonzakje werd uitgekeerd. Bankrekeningen werden beschouwd als iets voor rijke mensen.

8.4 In bedrijfstakken waar werknemers vaak van werkgever wisselden, zoals de bouw, werden premies betaald door zegels te kopen en die in een boekje te plakken. De administratie met zegels vergde veel werk van alle betrokken partijen: werkgevers, werknemers en werknemersorganisaties.

8.5 Vóór de digitalisering in de jaren 80 en 90 werkte de vacaturebank van het Arbeidsbureau volledig analoog. Als een bedrijf een openstaande functie had, belde de werkgever naar het Arbeidsbureau of kwam er persoonlijk langs. Een medewerker (de arbeidsbemiddelaar) noteerde alle details: de functietitel, de vereiste diploma's, de werktijden, de fysieke eisen en het loon. Deze gegevens werden handmatig overgetypt of geschreven op een gestandaardiseerde, kartonnen systeemkaart.

Bronnen

1.1 *IISG*

1.2 *Onbekend, Collectie Spaarnestad Fotoarchief, Nationaal Archief*

1.3 *IISG, Archief Veiligheidsmuseum*

1.4 *IISG, Archief Veiligheidsmuseum*

2.1 *A. Hakeboom, Collectie Spaarnestad Fotoarchief, Nationaal Archief*

2.2 *Kees Hofker, Collectie Spaarnestad Fotoarchief, Nationaal Archief*

2.3 a *Onbekend, Collectie Spaarnestad Fotoarchief, Nationaal Archief*

2.3 b *Baykedevries, Wikipedia.*

2.4 *Charles Breijer, Nederlands Fotomuseum*

3.1 *Joop van Bilsen, Collectie Anefo, Nationaal Archief.*

3.2 *IISG*

3.3 *Nationaal Archief*

3.4 *Joop van Bilsen, Collectie Anefo, Nationaal Archief*

4.1 *IISG, Zondagsblad van het Volk, 7 mei 1905*

4.2 *IISG, De Notenkraker, 2 februari 1908*

4.3 *IISG, De Notenkraker, 20 maart 1910.*

4.4 *NRC Handelsblad, 16 maart 1988*

5.1 *Rob C. Croes,. Collectie Anefo. Nationaal Archief*

5.2 *Harry Pot, Collectie Anefo. Nationaal Archief*

5.3 *Rob Bogaerts, Collectie Anefo. Nationaal Archief*

5.4 *Rob C. Croes,. Collectie Anefo. Nationaal Archief*

6.1 *Bert Verhoeff. Collectie Hollandse Hoogte. Nationaal Archief*

6.2 *Bert Verhoeff. Collectie Anefo. Nationaal Archief*

6.3 *Marcel Antonisse. Collectie Anefo. Nationaal Archief*

6.4 *Rob C. Croes. Collectie Anefo. Nationaal Archief*

7.1 *Fernando Pereira, Collectie Anefo, Nationaal Archief*

7.2 *Onbekend, Collectie Het Leven. Nationaal Archief*

7.3 *Bogaerts, Rob. Collectie Anefo, Nationaal Archief*

7.4 *IISG*

8.1 *Onbekend/ Spaarnestad Photo, Collectie Het Leven, Nationaal Archief*

8.2 *Joh, De Haas, IISG*

8.3 *Onbekend/ Spaarnestad Photo.,Collectie Het Leven, Nationaal Archief*

8.4 *IISG*

8.5 *Bogaerts, Rob. Collectie Anefo, Nationaal Archief*

NAAR BEGIN

125 JAAR SOCIALE ZEKERHEID